

Панфілова Г. Б. Вища освіта як стратегічний ресурс розвитку особистості/ Г. Б. Панфілова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 2 до Вип. 36: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень в психології». – Випуск 13 – К.: Гнозис, 2016. – С. 392 – 398.

УДК: 159. 923.2

Панфілова Г.Б.,
канд. психол. н., доц. каф.
гуманітарної підготовки та
митної ідентифікації культурних цінностей
Університету митної справи та фінансів
(м. Дніпро)

Вища освіта як стратегічний ресурс розвитку особистості

У статті аналізуються соціально-психологічні проблеми організації освітнього процесу в умовах ВНЗ, визначаються психологічні проблеми студентського вікового періоду. Розглянуто роль освіти та освітнього середовища в процесі становлення особистості, зазначена необхідність посилення гуманітарної складової в процесі підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: освітнє середовище, студентський вік, потреби, потенціал особистості.

Г.Б. Панфилова

В статье анализируются социально-психологические проблемы организации образовательного процесса в условиях ВУЗа, определяются психологические проблемы студенческого возрастного периода. Рассмотрена роль образования и образовательного пространства в процессе становления личности, обозначена необходимость усиления гуманитарной составляющей в процессе подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: образовательное пространство, студенческий возраст, потребности, потенциал личности.

H. B. Panfilova

The article analyzes the social and psychological problems of the organization of educational opportunities of higher education institutions the

conditions are determined by psychological problems of the student age period. The role of education and educational space in the pattern during formation of the person, designated by the need to strengthen the humanitarian component of the pattern during training of future specialists.

Key words: educational environment, student age, the needs, the potential of the individual.

Постановка проблеми. В сучасних умовах поглиблення інтеграційних процесів нашої країни до світового співтовариства здійснюється найскладніший етап суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій. Створюються та розбудовуються передумови політичної демократії, формуються новітні інституції ринкової економіки, продовжується розбудова громадянського суспільства та його комплексна інтеграція до глобальних систем міжнародної взаємодії в царині науки, інформації, пізнання, спілкування та дозвілля. Глобалізаційні процеси, виклики, які постали перед країною, що знаходиться в процесі розбудови власної ідентичності, надають принципового значення питанням про стратегію, тактику, зміст та ресурси системних реформ, особливо у сфері освіти, науки та культури. Саме освіта та освітнє середовище створюють умови для всебічного розвитку особистості в студентському віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу культурно-освітнього середовища вищих навчальних закладів висвітлено у багатьох дослідженнях (В. Козирев, Т. Кравченко, Н. Крилова, Ю. Мануйлова, Л. Новікова, В. Петрова, Н. Селіванова, О. Шахматова та ін.), в яких розглядається специфіка освітнього процесу у створенні матеріальних та духовних цінностей. Переконалива більшість учених відмічає, що цивілізаційний розвиток українського суспільства передбачає посилення ролі гуманітарних дисциплін у формуванні змісту вищої освіти. Вплив гуманітарних дисциплін у процесі освіти на формування моральних цінностей представників гуманітарно-технічної еліти є предметом досліджень ряду вчених (В. Бабаєв, О. Ігнатюк, І. Карпінський, О.

Пономарьов, А. Романовський, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Ю. ЮСИПУК тощо), які акцентують свою увагу на суттєвому посиленні гуманітарної складової професійної освіти.

Аналіз праць науковців дозволяє виділити провідні аспекти досліджень цього напрямку: обґрунтування теоретико-методологічних засад модернізації освіти (В. Андрущенко, В. Білоусова, С. Гончаренко, І. Зязюн, та ін.); розкриття психологічних основ гуманізації освіти (Г. Балл, Г. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Семиченко та ін.); ототожнення гуманістично орієнтованої освіти з особистісно орієнтованою (О. Асмолов, І. Бех, О. Пехота, С. Подмазин, В. Рибалко, І. Якиманська та ін.); нові підходи до здійснення гуманістичного виховання в сучасних умовах (Г. Ващенко, О. Вишневський, Є. Бондаревська, І. Підласий, О. Сухомлинська та ін.); реалізація народознавчої функції навчально-виховного процесу (П. Кононенко, Р. Скульський, Г. Філіпчук, П. Щербань та ін.).

Останнім часом активізувались наукові пошуки в галузі модернізації професійної освіти (Г. Ареф'єва, М. Добрускін, Н. Ничкало, Є. Пашков, С. Ставицький, В. Шубін, О. Романовський, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін.). Розробляється проблема педагогічного забезпечення гуманітарної та культурологічної складової у підготовці майбутніх фахівців.

Мета статті – вивчення вищої освіти та освітнього середовища як ресурса розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація вищої освіти України та її інтеграція у світову систему освіти вимагає переосмислення основних напрямів професійної підготовки кадрів. Пріоритетним напрямом в освіті стає виховання творчої особистості, здатної до самореалізації у швидко мінливих соціально-економічних умовах, так як самореалізація є внутрішньою умовою, рушійною силою і мотивом здійснення предметних і соціальних перетворень людини.

Основні завдання системи вищої освіти, відповідно до вимог Болонської конвенції, полягають у розбудові загальноєвропейського

простору вищої освіти, підвищення конкурентоспроможності випускників освітніх закладів, зміцненні соціальних зв'язків і зменшенні економічних, соціальних та інформаційних бар'єрів як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, створенні системи глибоких знань, умінь та навичок особистості й активному стимулюванні інноваційних процесів на засадах тісного співробітництва навчальних закладів регіону [2].

Сьогодні вища освіта в Україні крокує шляхом професіоналізації освіти. Професіоналізація освіти направлена на підготовку нового типу спеціаліста-професіонала, носія цілісної науково-технічної діяльності, що відрізняється глобальністю мислення, енциклопедичністю знань, здібного до творчої роботи на всіх етапах життєвого циклу, здатного до саморозвитку та саморегуляції. Професіоналізація досягається в реальній практиці освіти як *через освоєння фундаментальних наук*, так і в процесі *оволодіння загальнолюдською культурою*, що включає в себе розвиток світоглядних позицій, ідейних переконань, ціннісних орієнтирів, формування морально-естетичного ідеалу студентів тощо [1]. Саме тому без певних психологічних, філософських, етичних, політологічних, культурологічних уявлень сьогодні неможливо глибоко осмислити дійсність у взаємодії всіх її сторін і зв'язків, в єдності всіх її законів і суперечностей. Відповідно зростає значення і роль навчальних предметів, що сприяють формуванню світоглядної орієнтації студента, усвідомленню ним свого місця і ролі в суспільстві, мети і сенсу соціальної і особистої активності, відповідальності за свої вчинки і вибір форм і напрямів своєї діяльності.

Ступінь професіоналізму сучасного молодого фахівця залежить від рівня розвитку його професійної компетентності, а це передбачає високий рівень комунікабельності особистості, її саморегуляції, рефлексії у контексті формування особистісно-професійних якостей. Зростання обсягу самостійної та дослідницької діяльності вимагає від студентів високого

рівня розвитку таких особистісних рис, як самостійність, відповідальність, вимогливість до себе та результатів власної діяльності.

Сформовані особистісні та професійні якості особистості студента є запорукою успішної навчальної та професійної діяльності, виступають складовою комунікативної компетентності, впливають на становлення вольових та моральних якостей. Уміння студента брати відповідальність за власні дії, об'єктивно аналізувати причини успіхів та невдач є необхідною умовою його інтелектуального та особистісного зростання, а також – важливим внутрішнім чинником процесів саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції. Рівень сформованості особистісних та професійних якостей особистості майбутнього фахівця завжди відбивається у специфіці його поведінки, спілкуванні, науковій та суспільній діяльності [3].

Саме у студентські роки процес становлення особистісно-професійних якостей набуває особливої інтенсивності. Юнацький вік характеризується усвідомленням власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. У цьому віці остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проекція головних напрямків, пошуків, самореалізації тощо. Професійні інтереси, політичні уподобання, стиль поведінки, характер спілкування – усі ці складові способу життя закладаються саме у період навчання у ВНЗ [4], [6], [7].

Пам'ятаємо також, що студентській вік характеризується наявністю певних психологічних проблем, знання яких дозволить професорсько-викладацькому складу, кураторам академічних груп впроваджувати навчально-виховний процес, створюючи умови для попередження та розв'язання студентством цих проблем.

Однією з проблем студентського віку є питання соціального та професійного самовизначення. Проблеми, пов'язані з професійним самовизначенням, породжуються суперечностями між: знанням себе, своїх можливостей та рівнем запитів (або бажаннями, що не відповідають

можливостям); моделлю світу, що склалася у особистості студента та реальною оточуючою дійсністю; уявленням про перспективи розвитку українського суспільства той тип суспільства, в якому хотілось би жити; потребою в оволодінні професією та незадовільній організації професійної освіти (наприклад, з точки зору змісту та технологій).

Наслідками невирішених проблем професійного самовизначення при неправильно визначеному напрямку професійної освіти є труднощі в навчанні (пізнавальні та мотиваційні), зняття відповідальності за прийняте рішення, відповідно, при невдачах відповідальність перекладається на інших, якщо вибір освітнього закладу відбувся під зовнішнім впливом [5].

Проблемою студентського віку також є ідентифікація та плутанина ролей. Ідентичність розглядається як усвідомлення своєї тотожності з іншими та з собою через певну взаємодію зі світом, з якого особистість набуває щось, зберігаючи при цьому свою унікальність. Е. Еріксон визначає ідентичність як заряджаюче людину психічною енергією суб'єктивне відчуття безперервної самототожності [8]. Основними складовими почуття ідентичності, за Е. Еріксоном, вважають: часову перспективу (або протилежне - часову дифузю), впевненість в собі (або апатію), експериментування з ролями (або негативну ідентичність), передбачення успіху (або параліч трудової діяльності), статева ідентичність (або бісексуальна дифузність), лідерська поляризація (або дифузія влади), ідеологічна поляризація (або дифузність ідеалів). Кожна з зазначених якостей, що складає ідентичність, або сприяє позитивному розвитку, або, при протилежній характеристиці, створює проблему розвитку: бісексуальна дифузність, дифузія влади, дифузність ідеалів. та ін. Сформована ідентичність характеризується певним часом (періодом життя), місцем в соціумі та ставленням до оточуючих.

Процес становлення ідентичності описаний Е. Еріксоном як вирішення криз на кожній стадії розвитку, що призводить до набуття нової ідентичності.

Криза ідентичності в юнацькому, студентському віці – період часу, протягом якого людина напружено вирішує такі питання, як: «Що я собою уявляю?», «Куди я рухаюсь?». Молодим людям, що болісно переживають кризу ідентичності, часто не вистачає ясного уявлення про свою власну соціальну роль, і вони будують свої припущення про те, яка роль найбільше підходить їм в якійсь конкретній ситуації.

Проблеми становлення ідентичності викликані протиріччями між:

- повним ототожненням себе з певною групою, з конкретною людиною та самовтратою (втратою власного «Я», своєї індивідуальності) на фоні глибинного прагнення до самозбереження, самоповаги. Різновид цього протиріччя – «попередливість», «люб'язність» - само ототожнення з очікуваннями інших;
- жорсткою цілеспрямованістю впливів в процесі виховання, передачі культурних традицій та цінностей і природнім процесом статево-рольової, особистісної ідентифікації;
- поганим знанням себе та потребою в самоствердженні, самовизначенні [5].

Наслідками невирішених проблем становлення ідентичності є труднощі в соціальній адаптації, втрата цілісності Я-концепції та, як наслідок, невпевненість в собі, зайва сором'язливість, переживання самотності при втраті тотожності зі значущими іншими.

До наступних причин, що перешкоджають позитивному розвитку особистості студента, слід зазначити проблеми, пов'язані з емоційними переживаннями. До числа основних проблем можна віднести регуляцію емоцій та почуттів та переживання самотності.

Не менш значущою проблемою в студентському віці можуть бути стосунки з батьками [5].

В сфері пізнавальної діяльності в студентському віці можна виділити низку проблем. Причини проблем розвитку пізнавальних процесів

наступні: формалізм у засвоєнні знань на попередніх етапах навчання; когнітивний дисонанс – невідповідність між знаннями та вміннями; розходження між психічними віковими змінами та нерозвиненою системою навчальної діяльності; несформованість навчальних навичок, необхідних для навчання на новій сходинці; зниження мотивації навчання під впливом попередніх невдач в навчальній діяльності; невідповідність актуального рівня розвитку пізнавальних процесів і вимог до них з боку навчальної діяльності; потреба спілкуватись і бути зрозумілим та відсутність вміння вести діалог.

На жаль, останнім часом дослідники відмічають як одну з глобальних тенденцій світової цивілізації - моральне падіння, втрату духовно-естетичних орієнтирів, накопичення надмірного соціально-психологічного напруження, агресії, ненависті серед різних верст населення [1]. Поглиблюється прірва між рівнем наукової, філософської, естетичної думки - і рівнем масової свідомості, яка залишається в полоні старих стереотипів або хаотичних критеріїв нерозвинутого смаку. І студентська молодь не є виключенням.

На нашу думку, такі дисципліни гуманітарного циклу, як психологія, педагогіка, етика та естетика, культурологія, філософія, соціологія, політологія, історія, іноземна мова тощо, що вивчаються у вищій школі, мають докорінно змінити ситуацію, бо володіють змістовним потенціалом щодо формування всебічно розвинутої, високодуховної, гармонійної особистості. Ці дисципліни дають майбутнім фахівцям основні ціннісно-світоглядні орієнтири, вчать мислити і діяти конструктивно та творчо. Інтелектуальний, психологічний, естетичний, етичний розвиток особистості, підвищення рівня освіти майбутнього фахівця є важливою умовою його професійного самовизначення в подальшій трудовій діяльності.

Висновки. Період навчання у вищій школі припадає на специфічний зламний момент у формуванні особистості людини. Це

зумовлено рядом вікових та психологічних особливостей. Як відомо, особистість людини формується в її активній діяльності. Для студентів протягом навчання у вищій школі провідною є навчально-пізнавальна діяльність, що полягає не лише в отриманні певної суми знань, а в набутті професійної спрямованості, що особливо важливо для подальшої успішної роботи як фахівця. В цьому процесі вагому роль відіграє рід чинників, таких як формування позитивної "Я-концепції", розвиток спеціальних здібностей, сприятлива атмосфера в колективі, включаючи і сферу стосунків студентів та викладачів вчз тощо.

Саме освіта в цілому, а гуманітарна підготовка зокрема, здатна дати студенту можливість зрозуміти складність та багаторівневість буття, поглибити її мислення, забезпечувати цілісність і системність світосприйняття, світорозуміння і світогляду, дозволить врівноважити бурхливу стихію власних пристрастей, пережити нерозділене кохання, страх, приниження, образу, заздрощі, ревності, помсту, забезпечити свою безпеку в умовах кримінальних психічних впливів, навчить цінувати прекрасне, радіти кожній миті життя, жити в мирі та злагоді з собою, природою та суспільством, не загострювати та створювати нові глобальні проблеми сучасної цивілізації, а розв'язувати вже існуючі.

Подальший напрямок дослідження полягає у більш змістовному обґрунтуванні засад та шляхів формування професійної направленості особистості студента та посиленні гуманітарної складової освітнього процесу, спрямованої на духовне збагачення та творчу діяльність особистості.

Список літератури

1. Вербець В.В. Педагогічна діагностика формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: Монографія. / В.В. Вербець – Рівне: Вид-во РДГУ, 2005. – 383 с.

2. Лузік Е. Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів профільних ВНЗ України: проблеми та перспективи / Е.Лузік //Філософія освіти. – 2006. – № 2(4) .– С. 266 - 276.
3. Панфілова Г.Б. Потенціал гуманітарних дисциплін у формуванні духовної культури особистості майбутнього фахівця в умовах сучасних геополітичних викликів / Г.Б. Панфілова, Г.Д. Чивліклій// Фінансово-економічна стратегія розвитку України в умовах сучасних геополітичних викликів (Економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти): Міжнар.наук.-практ. конф. 20 листопада 2015 р.: Дніпропетровськ: Університет митної справи та фінансів 2015. – С. 67-68.
4. Панфілова Г. Б. Самостійна робота студентів внз як чинник розвитку особистості / Г. Б. Панфілова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К. : Гнозис, 2015. – Додаток 1 до Вип. 35, Том VIII (59): Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору". – С. 237- 244.
5. Регуш Л.А. Проблемы психического развития и их предупреждение (от рождения до пожилого возраста). / Л.А. Регуш. – СПб.: Речь, 2006 – 320 с.
6. Романовский А.Г. Психолого-педагогическая подготовка в свете концепции формирования гуманитарно-технической элиты / А.Г.Романовский // Харьковская школа психологии: наследие и современная наука / Отв.ред.Т.Б.Хомуленко, М.А.Кузнецов.– Х.: Изд-во ХНПУ имени Г.С.Сковороды, 2012.– С.129-139.
7. Фалько Н.М. Психологічні особливості особистісно-професійного становлення студентів психолого-педагогічних спеціальностей конвеєрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.М. Фалько - Харків, 2009. – 23 с.
8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ.. /Общ. ред. и предисл. А.В.Толстых / Эрик Эриксон – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.

Spysok literatury (transliterated)

1. Verbets V.V. Pedagogichna diahnostyka formuvannia dukhovno-tvorchoho potentsialu studentskoi molodi: Monohrafiia. / V.V. Verbets – Rivne: Vyd-vo RDHU, 2005. – 383 c.
2. Luzik E. Humanitarna osvita v protsesi pidhotovky spetsialistiv profilnykh VNZ Ukrainy: problemy ta perspektyvy / E.Luzik //Filosofii osvity. – 2006. – № 2(4) .– S. 266 - 276.
3. Panfilova H.B. Potentsial humanitarnykh dystsyplin u formuvanni dukhovnoi kultury osobystosti maibutnoho fakhivtsia v umovakh suchasnykh heopolitychnykh vyklykiv / H.B. Panfilova, H.D. Chyviklii// Finansovo-ekonomichna stratehiia rozvytku Ukrainy v umovakh suchasnykh heopolitychnykh vyklykiv (Ekonomiko-upravlinski, pravovi, informatsiino-tekhnicni, humanitarni aspekty): Mizhnar.nauk.-prakt. konf. 20 lystopada 2015 r.: Dnipropetrovsk: Universytet mytnoi spravy ta finansiv 2015. – S. 67-68.
4. Panfilova H. B. Samostiina robota studentiv vnz yak chynnyk rozvytku osobystosti / H. B. Panfilova // Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedagogichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody». – K. : Hnozys, 2015. – Dodatok 1 do Vyp. 35, Tom VIII (59): Tematychnyi vypusk "Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru". – S. 237- 244.
5. Rehus L.A. Problemyi psykhycheskoho razvytyia y ykh preduprezhdenye (ot rozhdennia do pozhyloho vozrasta). / L.A. Rehus. – SPb.: Rech, 2006 – 320 s.
6. Romanovskiy A.H. Psykholoho-pedahohycheskaia podhotovka v svete kontseptsyy formyrovannia humanytarno-tekhnycheskoi elyty / A.H.Romanovskiy // Kharkovskaia shkola psykholohyy: nasledye y sovremennaia nauka / Otv.red.T.B.Khomulenko, M.A.Kuznetsov.– Kh.: Yzd-vo KhNPU ymeny H.S.Skovorody, 2012.– S.129-139.
7. Falko N.M. Psykholohichni osoblyvosti osobystisno-profesiinoho stanovlennia studentiv psykholoho-pedahohichnykh spetsialnostei konveieriv :

avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. tekhn. nauk: spets. 19.00.07
«Pedahohichna ta vikova psykhologhiia» / N.M. Falko - Kharkiv, 2009. – 23 s.

8. Эрыксон Э. Yдентычност: yност y kryzys: Per. s anhl.. /Obshch. red. y
predysl. A.V.Tolstyikh / Эрык Эрыксон – M.: Prohress, 1996. – 344 s.